

MARCELLINUS – SCOLASTICUS I PROCONSUL DALMATIAE

Lujo Margetić

Dosadašnjim urednicima
J. Šidaku i I. Kampušu
sa zahvalnošću posvećuje
autor.

U Dalmaciji se potkraj VI. stoljeća pojavljuje vrlo visoki bizantski funkcionar, Marcel(in). O njemu pisma pape Grgura I.¹ obavještavaju ovo:

- Greg. III, 22 (ožujak 593.)²: u pismu *Antonino, subdiacono, rectori patrimonii in Dalmatia* papa spominje smrt salonitanskog biskupa Natala; neka kler i narod te općine što brže izaberu novog biskupa; neka se učini našastar (inventar) crkvene imovine; neka se utvrdi obračun nužnih izdataka; sve to treba učiniti u suradnji s Marcel(in)om: *cuncta siquidem, quae tibi agenda mandavimus, cum consilio magnifici atque eloquentissimi Marcelli filii nostri te agere profecto necesse est.*
- Greg. IV, 38 (srpanj 594.)³: u pismu *Marcello scolastico* papa ga naziva *gloria vestra* i žali se što mu Marcel(in) ne piše.
- Greg. VIII, 24 (lipanj 598.)⁴: u pismu zadarskom biskupu papa ga moli da nagovori Marcel(in)a da dođe u Rim: *glorioso autem communi filio domno Marcello, si hic venire voluerit, instantius suadete.*
- Greg. IX, 158 (svibanj-lipanj 599.)⁵: papa piše *Marcellino proconsule Dalmatiae* da je primio njegovo pismo (*epistolam magnitudinis vestrae*) i prigovara mu popustljiv odnos prema Maksimu kojeg optužuje za razne zločine.
- Greg. IX, 237 (listopad 599.): u pismu Anatoliju, konstantinopolitanskom đakonu, papa ga moli da bude u Konstantinopolu na ruku Marcelinu (*magnificus Marcellinus*) kojega je car hitno pozvao (*imperator ad sua sub festinati-*

¹ Gregorii I Registri epistolarum (dalje: Greg. Monumenta Germaniae Historica, Tomus I i II, edd. P. Ewald i L. M. Hartmann, 1891, ponovno tiskano Berolini 1957.

² Vidi i F. Rački, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia (dalje: Doc.), Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, vol. VII, Zagrabiae 1877, 243.

³ Doc. 245.

⁴ Doc. 254.

⁵ Doc. 255.

one iusserat vestigia properare). Papa naglašava da se Marcelin bavio pitanjima Maksima i istarskih biskupa i da će njegov put biti od koristi i papi.

Dakle, 593. god. za papu je Marcel(in) *vir magnificus et eloquentissimus*, god. 594. papa ga titulira *gloria vestra* i naziva ga *scolasticus*, god. 598. piše o njemu kao *gloriosus dominus Marcellus*, a god. 599. on je proconsul Dalmatiae s titulom *magnitudo vestra*.

2. Što je *scolasticus* u pismima pape Grgura I.?

Tim se pitanjem iscrpno pozabavio Diehl.⁶ Po njemu su skolastici odvjjetnici, koji su često (*souvent*) dobivali titulu *vir clarissimus* i *vir eloquentissimus*. Oni su u doba Grgura I. bili usko vezani uz pojedinog funkcionara. Tako su ravenski i afrički egzarh imali svoje skolastike. Jedan je skolastik nosio titulu *scholasticus Siciliae*. Oni su pravni savjetnici namjesnika, sudjeluju *in ultione maleficorum*. Kao skolastici pripremali su se za rad u upravi pa su često postajali namjesnicima.

Hartmann, koji je približno u isto vrijeme kada i Diehl proučavao istu službu,⁷ tvrdi da su oni bili "pravni prisjednici egzarha". Oni su imalo vrlo visok rang, a bavili su se i pitanjima, koja nisu bila povezana sa sudstvom. Hartmann posebno ističe ova Grgurova pisma (navedena prema Jafféu): "JE 1349 *Severo scholastico exarchi: qui assistunt iudicibus* etc.; JE 1367. 1626. 1677. *sind an Andrea, scholasticus des Exarchen, gerichtet*, a spominje i druga mjesta iz pisama istoga pape.

Kada je nešto kasnije Hartmann (s P. Ewaldom) izdao pisma pape Grgura I., on je došao do sličnog rezultata: *scholastici sunt ut liquet ex ep. v 34, qui assistunt iudicibus. Itaque ut ep. V, 34 Severus et ep. V, 51 Andreas exarchi aut patricii nominantur scholastici, sic Paulus Leoni exconsuli assistebat*.⁸

Nešto kasnije dotaknuo se i Mayer⁹ istog pitanja. Za njega su *scholastici* pripadnici gardijskih vojnih jedinica (*Angehörige der Gardentruppen*).

Kasniji istraživači nisu predložili ništa novo ili su naprosto prešli preko problema.¹⁰

Tek je Ferluga 1957.¹¹ i 1978.¹² god. o tome više pisao. On je naglasio da su skolastici ranije bili odvjjetnici zavisni od države, ali da se potkraj VI. stoljeća javljaju "kao činovnici koji su usko vezani za namesnike: ravenski i kartaginski egzarh imaju svaki svog skolastika; izgleda da je i pretor Sicilije imao takvog činovnika". Oni su

⁶ Ch. Diehl, *Études sur l'administration byzantine dans l'exarchat de Ravenne (568.-751.)*, Paris 1888, 152-153, 182-183.

⁷ L. M. Hartmann, *Untersuchungen zu Geschichte der byzantinischen Verwaltung in Italien (540-750)*, Leipzig 1889, 32-33, 140-141.

⁸ Bilj. ad. Greg. I, 3.

⁹ E. Mayer, *Italienische Verfassungsgeschichte von der Gothenzeit bis zur Zunftherrschaft*, I, 399 i II, 88, Leipzig 1909. Napominjemo da već Rački u Doc. 245 navodi Krauseovu tvrdnju: "*Die ορχλα gehörten zum Personal der bewaffneten Palastwachen*."

¹⁰ Vidi npr. F. Bulić-J. Bervaldi, *Kronotaksa solinskih biskupa*, Zagreb, 1912, 66; G. Novak, *Uprava i podjela stanovništva u kasnorimskim i ranorimskim gradovima Dalmacije*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta Zagrebačkog sveučilišta I, Zagreb 1951, 81-91.

¹¹ J. Ferluga, *Vizantiska uprava u Dalmaciji*, Beograd 1957, 33.

¹² J. Ferluga, *L'amministrazione bizantina in Dalmazia, Venezia* 1978, 79 i d.

pravni savjetnici i pomoćnici namjesnika s visokim titulama i vrlo utjecajni. Što se pak tiče Marcelina, on je "najverovatnije bio sholastik tadašnjeg dalmatinskog, po imenu nepoznatog, prokonzula". Marcelin je podupirao Maksima, novopostavljenoga saloni-tanskog biskupa, protiv kojeg se papa dugo vremena najoštrije borio. On je "kasnije izabran za prokonzula".

Nakon Ferluge nije se više u literaturi pitanje Marcelina ozbiljnije i temeljitije istraživalo. Smatramo da je potrebno problem ponovno razmotriti. Prije svega smatramo da teza o skolasticima kao vojnicima nije prihvatljiva. Ona se temelji na shvaćanju da bi *scholae* bile ograničene isključivo na oboružanu stražu carske palače. Istina je da su razne *scholae scutariorum et gentilium*¹³ bile *armata militia*,¹⁴ ali treba uzeti u obzir odlučujuću činjenicu da je postojala - možda najvažnija među njima - i *schola* tzv. *agentes in rebus*¹⁵ koja je također potpadala pod *magistra officiorum*.¹⁶ Ti *agentes* bili su, kao što to ispravno tumači Karlowa,¹⁷ carski upravni glasnici. Oni su stajali na raspolaganju središnjoj vladi u provođenju jedinstvenosti uprave i nadgledavanju najrazličitijih upravnih grana. Oni su provodili opći nadzor nad provincijalnim osobljem. Uostalom, počasna titula *vir eloquentissimus* nikako ne odgovara nekom članu vojnog staleža u užem smislu te riječi.

Je li doista, kao što to tvrdi Hartmann, glavna značajka skolastika da oni u prvom redu pravno pomažu egzarhu? Za Hartmanna je pri tome odlučujući dokaz pismo pape Grgura I. V, 34. Ono je naslovljeno: *Gregorius Severo, scolastico exarchi* i započinje s riječima *Qui adsistunt iudicibus et sinceris erga eos dilectionibus obstringuntur, illa eis suadere debent atque suggerere, quae et animam salvant et opinionem non derogant* (oni koji pomažu vlastima i povezani su s njima iskrenom sklonošću, trebaju im savjetovati i predlagati ono što spašava dušu i ne umanjuje ugled). Papa nastavlja da želi obavijestiti skolastika Severa o onom što će mu omogućiti da potakne egzarha na razumno postupanje. Skolastik bi, nastavlja papa, trebao nagovoriti egzarha da prihvati ponudu langobardskog kralja Agilulfa, koji nudi opći mir (*pacem generalem*). Uz ostalo, papa inzistira: Zbog toga mudro postupajte, kao što je to i inače vaš običaj, kako bi presjajni egzarh morao na to bez odgađanja pristati (*sapienter itaque, sicut consuestis, agite, ut excellentissimus exarchus ad hoc sine mora debeat consentire*). Smatramo da je upravo očito da skolastik Sever nije puki "pravni savjetnik" egzarha. Nezamislivo je da bi skolastik kao podređeni zatajio egzarhu ovo papino pismo. A ako bi skolastik priopćio egzarhu da je primio papino pismo i naveo njegov sadržaj, egzarh bi s pravom morao biti više nego nezadovoljan izravnim obraćanjem pape njegovu službeniku skolastiku. U svakom slučaju, da je skolastik doista egzarhov savjetnik, papa bi ovako

¹³ V. npr. *Notitia dignitatum*, ed. O. Seeck, Berolini 1876, 31, 144: *scola scutariorum prima i secunda, scola gentilium* u istočnoj i zapadnom dijelu Carstva).

¹⁴ Vidi npr. *Codex Iustinianus* (dalje: C.) *Corpus iuris civilis*, editio stereotypa decima, vol. secundum, rec. et retr. P. Krüger, Berolini 1929. Ta Justinijanova konstitucija donesena je 530. god. i upućena senatu. Za ranije razdoblje v. *Codex Theodosianus* (dalje: CD) 7, 4, 22 (396. god.), edd. Th. Mommsen i P. M. Meyer, Berolini 1905.

¹⁵ C. 12, 1, 3 ; 12, 28, 2 = CT 6, 35, 3 (319).

¹⁶ *Notitia dignitatum* (bilj. 13) 32, 144: *scola agentum in rebus et deputati eiusdem scholae*.

¹⁷ O. Karlowa, *Römische Rechtsgeschichte, Erster Band, Staatsrecht und Rechtsquellen*, Leipzig 1885, 831.

intoniranim pismom povrijedio osnovna načela diplomatskog ophođenja i, čak, pristojnosti i postigao obratno od onog što želi.

Pismo postaje razumljivim i prihvatljivim ako pretpostavimo da Sever nije podređen egzarhu, nego da je carski izravni predstavnik, *agens in rebus publicis*, pri egzarhu. *Adsistere alicui* ne znači isključivo "biti nečiji pomoćnik" u smislu podređenosti, već ta sintagma ima i značenje pomaganja u smislu ravnopravnog odnosa. To se vidi i po drugim vrelima koja sadrže riječ *adsistere*. Tako npr. u sporu tutora sa štíćenikom nalazimo u vrelima ove izraze koji opisuju položaj ostalih tutora: *adsistentibus causamque defendentibus contutoribus*.¹⁸ Ti *contutores* očito nisu u podređenom, već u ravnopravnom položaju.¹⁹ Isto vrijedi i za Kvintilijanovu sintagmu *iudices aut assistentes*, što se tumači: *gli assistenti (le parti ecc.)*.²⁰

Hartmann se poziva i na pismo Greg. V, 1 upućeno 595. god. *Andraeae scolastico*. U tom pismu papa naglašava da je doduše želio poslušati egzarhovu volju da se za ravenskog biskupa postavi neki Donat, ali da to nije mogao učiniti jer je temeljita istraga pokazala da Donat nije toga dostojan, o čemu je papa i pisao egzarhu. Papa je za ravenskog biskupa nakon odbijanja još jednoga kandidata, konačno imenovao Mariniana i zbog toga moli skolastika da ga prihvati, kako se pristoji: *gloria itaque vestra eum, sicut decet, suscipiat*. Očekivalo bi se da papa moli egzarha (a ne skolastika) da novog biskupa dostojno primi. Kad bi skolastik *Andreas* doista bio pomoćni organ egzarha, ovo bi pismo moglo samo pojačati egzarhovo nezadovoljstvo. I ovo pismo postaje razumljivim ako se pretpostavi da je *Andreas* carev *agens in rebus* u Raveni, a ne egzarhov pomoćnik.

Hartmann je, kao što je već rečeno, na osnovi svoje argumentacije da su *Severus* i *Andreas* skolastici izveo zaključak da je i *Paulus scolasticus* iz papina pisma²¹ "pomogao" (*assistebat*) *Leoni exconsuli*. Mislimo da smo dovoljno uvjerljivo pokazali da su spomenuta dva skolastika carski *agentes in rebus*. Za Paula je to još vjerojatnije. Naime, papa mu zahvaljuje toplim riječima na čestitkama i veseli se *eminentissimo domno Leone exconsule veniente, vos in Sicilia remanere non suspicor* - dakle, *Leo exconsul* otišao je iz Sicilije, a ondje će Paulo ostati. A kada se Paulo ponovno pojavljuje u papinim pismima nakon punih 13 godina,²² papa se na njega obraća riječima: *Paulo scolastico Siciliae* i veseli se što se pomirio s biskupom Katanije. Papa naglašava da biskup Katanije hvali Paula skolastika, da je gorljiv *in ultione maleficorum*. Uostalom, već iz sintagme *scolasticus Siciliae* vjerojatnije je da je Paulo carski *agens in rebus*, a ne činovnik tamošnjeg namjesnika.

Da su skolastici doista carski *agentes in rebus*, vidi se osobito jasno iz pisma²³ kojim se papa obraća sirakuškom biskupu. Papa mu potvrđuje da je primio njegovo pismo kojim mu ovaj javlja da je u sirakušku provinciju došao Martin, *vir eloquentissimus* iz

¹⁸ C. 5, 44, 1.

¹⁹ Digesta (dalje: D.) 26, 7, 25, editio stereotypa quinta decima, vol. primum, rec. Th. Mommsen, retr. P. Krüger, Berolini 1928.

²⁰ Prema F. Calonghi, Dizionario latino-italiano, 3. izd., Torino 1975.

²¹ Greg. I, 3 (rujan 590.).

²² Greg. XIV, 1 (rujan 603.).

²³ Greg. IX, 27 (kolovoz 598.).

afričke provincije (*de Africana provincia*) i da su njih dvojica imali važne i tajne razgovore. Papa poziva sirakuškog biskupa da nastavi te razgovore i da nakon toga postupi u skladu s dogovorom. U pismu se opetovano ističe da je riječ o nekom osobito delikatnom pitanju za koje je car vrlo zainteresiran. U papinu pismu upućenom Martinu istoga mjeseca²⁴ papa mu se obraća s *Martino scolastico*. Sve to, a osobito putovanje Martina iz jedne u drugu provinciju, dokazuje da je Martin *agens in rebus*.

Ako je tomu tako, onda je i Marcel(in) spomenut u papinim pismima iz 593. i 594. god. carev *agens in rebus*, a ne pomoćnik nekoga nepoznatog dalmatinskog namjesnika provincije Dalmacije, koji bi, prema Ferlugi, bio prokonzul. Donekle slično Ferlugi mislio je već Hartmann,²⁵ ali on je dopuštao dvije mogućnosti, naime, da je Marcel(in) bio pomoćnik ili prokonzula Dalmacije ili prefekta *praetorio per Illyricum*. U literaturi se i inače tvrdi da je 599. god. Marcelin napredovao i te godine već, kao prokonzul, sam postao namjesnikom provincije Dalmacije. O tome smo pisali u drugim radovima,²⁶ ali se ovdje moramo na tome ponešto zadržati jer bi inače ovaj rad ostao nepotpuni torzo.

3. Prije svega, je li Dalmacija nakon 538. god. organizirana kao provincija? Po Steinovu mišljenju već je Justinijan osnovao samostalnu prokonzularnu provinciju Dalmaciju, a ona je kasnije, nakon 579. god., priključena ilirskoj prefekturi.²⁷

Međutim, nema vijesti da bi Justinijan osnovao konzularnu provinciju Dalmaciju, a o njoj nema vijesti ni nakon Justinijana. A što se tiče Grgura I., koji Dalmaciju češće spominje, on je, što dosad začudo nije uočeno, nikad (!) ne naziva provincijom. Evo svih slučajeva u papinim pismima, u kojima se govori o Dalmaciji:

- Greg. I, 36 (591.): *Gregorius Malcho episcopo Dalmatiae*;
- Greg. II, 21 (592.): *Gregorius universis episcopis Delmatias (!) constitutis*;
- Greg. III, 22 (593.): *Gregorius Antonino subdiacono rectori patrimonii in Dalmatia*;
- Greg. IV, 16 (593.): *Gregorius universis episcopis per Dalmatias*;
- Greg. VIII, 36 (598.?): *Levatus est Maximus praesumptor in Dalmatia (...) egressus de Dalmatia* itd.
- Greg. IX, 158(159) (599.): *Gregorius Marcellino proconsule Dalmatiae*.

Nasuprot tomu, naziv *provincia* se inače vrlo često (premda ne uvijek) nalazi u pismima Grgura I. kao npr.: *provincia Africa(na)*: I, 74; V, 3; VI, 61; VII, 3; VII, 32; IX, 27; *Augustodunensis*: XIII, 11; XIII, 12; XIII, 13; *Brittiorum*: I, 38; *Campania*: IX, 87; XI, 54; *Corinthiensis*: XIII, 57; *Galliarum*: IX, 104 i XI, 56a; *Hellas*: V, 63; *Histria*: IX, 152; i *Isauria*: V, 35; *Latinae*: II, 42; IV, 6; *Lucania*: VI, 62; *Lycaonia*: II, 46; III, 48; *Numidia*: XII, 6; *Piceni*: IV, 29; XIV, 2; *Sardinia*: I, 1; I, 9; I, 18; I, 80; IV, 11; *Sicilia*: IX, 23; IX, 66a; XI, 31.

Kako to da se papi baš nikad nije "omaklo" da nazove Dalmaciju *provincia*? Zaključak može biti samo jedan: Dalmacija čak još koncem VI. i početkom VII. stoljeća

²⁴ Greg. IX, 24.

²⁵ Bilješka uz Greg. IV, 38.

²⁶ Vidi naše radove O nekim osnovnim značajkama pokretanja kaznenog postupka u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama pod C/I, prihvaćeno za tisak za Rad HAZU; Dalmacija u drugoj polovici VI. stoljeća i Justinijan, prihvaćeno za tisak za Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu.

²⁷ E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, Paris, Bruxelles, Amsterdam 1949, 8701.

uopće nije bila provincija - ni prokonzularna ni konzularna ni "obična" s *praesesom* na čelu. Dalmacija je potkraj VI. stoljeća bila pod vojnom upravom. To se vidi i iz Grgurovih pisama. Tako se u jednom pismu iz 596. god. upućenom zadarskom kleru, *nobilibus ac populo* odvojeno spominju još i *milites*,²⁸ tj. vojska koja stoji preko svojih komandanata izravno pod središnjom vlašću. I u pismu upućenom Maksimu "koji je prigrabio salonitansku biskupiju" spominje se *manus militaris*.²⁹

Iz sredine VI. stoljeća potječe i vijest iz Prokopa³⁰ po kojoj je 549. god. bizantski vojni komandant Klaudijan "koji je tada upravljao Salonom" (τῆτε Σαλῆνων ἡρχε) protiv Gota, koji su se iskrcali na dalmatinskoj obali poslao bizantsku vojsku (στρατεῖμα) na brodovima, ali je doživio težak poraz. Tom su prigodom Goti zaplijenili spomenute brodove koji su bili natovareni žitom i ostalim živežnim namirnicama. Kakvu je funkciju Klaudijan imao u Dalmaciji? Reklo bi se na prvi pogled da je on bio komandant salonitanskog garnizona.³¹ Ali, već je opetovano upozoreno na to da Prokop, kad god spominje komandanta garnizona nekog mjesta, uvijek dodaje φροῖρα (garnizon) ili φυλακτῆριον (vojna postaja).³² Dakle, Klaudijan je vojni komandant Dalmacije sa sjedištem u Saloni. A ipak je već više od 10 godina Dalmacija čvrsto u vlasti Bizanta!

4. Ali, ako Dalmacija nije bila organizirana kao provincija, kako objasniti Marcelinovu titulu *proconsul*? Ferluga, koji je tvrdio, slično Steinu, da je već Justinijan osnovao provinciju Dalmaciju, tvrdi da je Justinijan rado davao novim provincijama titule iz ranijih vremena pa je upravo zbog toga nazvao namjesnike Pizidije, Likaonije, Tracije i Paflagonije pretorima, namjesnika Helenoponta moderatorom, a namjesnika Kapadocije prokonzulom. Uostalom, nastavlja Ferluga, Justinijan izričito kaže da je naziv prokonzul dodijelio namjesniku Palestine, a naziv pretor namjesniku Sicije zato što su oni nekoć nosili upravo te titule. Ferluga zaključuje da je tako moralo biti i u Dalmaciji "kojom su nekada upravljali prokonzuli".

Odlučujući prigovor Ferluginoj tezi o povezanosti starog naziva prokonzula Dalmacije s novim uređenjem provincije sastoji se u tome što Dalmacija ranije nije nikad stajala pod prokonzulom. Istina je, doduše, da je na čelu ranije provincije *Illyricum* pod Augustom bio prokonzul, ali čim je, ubrzo nakon toga, došlo do osnivanja provincije Dalmacije, ona je bila pod tzv. *legatus Augusti pro praetore* konzularnog ranga, da bi od III. stoljeća dalje namjesnik provincije Dalmacije dobio novi naslov *praeses*.

Ni drugi Ferlugin argument, tj. da je on rado davao novim provincijskim namjesnicima titule iz ranijih vremena nije prihvatljiv.

Kao što je to i sam Justinijan često naglašavao, on je namjesnicima novoorganiziranih provincija davao različite naslove: prokonzula, *comesa*, pretora, moderatora. Te je naslove on doista uzimao iz terminologije rimskih magistrata, ali se pri njihovu izboru vodio vlastitim kriterijima.

Ispitajmo prije svega izvanredno rijetki naslov prokonzul, koji je Justinijan dodijelio samo provincijama Kapadociji, Armeniji i Palestini.

²⁸ Greg. VI, 46.

²⁹ Greg. VI, 25.

³⁰ Prokop, Gotski ratovi III, 35 (O.V e h, Prokop, Gotenkriege, München, 1966, 674).

³¹ Tako i Stein, n. dj. (bilj. 27), 593, 594.

³² Ferluga, n. dj. (bilj. 11), 27-28 = (bilj. 12), 72.

Prije Justinijana postojale su dvije provincije Kapadocije. Tako npr. prema kudikamo najiscrpnijem vrelu o organizaciji rimskog carstva u kasnom rimskom carstvu, u tzv. *Notitia dignitatum*,³³ unutar vikarijata *Asiana* spomenute su *Cappadocia prima* i *Cappadocia secunda*, obje s najskromijim naslovom za namjesnika - *praeses*. Justinijan je reorganizirao te dvije provincije tako da je samo namjesnik provincije *Cappadocia prima* dobio naslov *proconsul*. On je bio na čelu civilne i vojne uprave u svojoj provinciji a bio je zadužen i za ubiranje prihoda carskih imanja ne samo u svojoj provinciji nego i u *Cappadocia secunda*. Usto je on rješavao i prizive na presude do 500 zlatnika koje su donesene i u toj drugoj Kapadociji.

Prokonzulom je Justinijan nazvao namjesnika provincije *Armenia prima*. Do njega su u okviru vikarijata *Pontica* postojale samo dvije Armenije, *prima* i *secunda*, obje s namjesnikom najskromnijeg naslova, *praeses*. Prema njegovoj reorganizaciji nastale su 4 provincije pod nazivom *Armenia*. One imaju ove značajke: 1) *Armenia prima* ima na čelu prokonzula s počasnom titulom *spectabilis*, koji rješava i prizive na presude do 500 zlatnika, koje se izriču u *Armenia secunda*; 2) *Armenia secunda* ima na čelu "običnog" namjesnika (*praeses*); 3) *Armenia tertia* ima na čelu *comesa* s počasnom titulom *spectabilis*, s time da on rješava prizive na presude do 500 zlatnika koje se izriču i u *Armenia quarta*; on je na čelu ne samo civilne nego i vojne vlasti; 4) *Armenia quarta* ima na čelu "običnog" namjesnika (*praeses*) s prilično visokom počasnom titulom *consularis*.

Konačno, prokonzularnom je Justinijan nazvao i provinciju *Palestina prima*. Do njega su u okviru vikarijata *Oriens* postojale dvije provincije Palestine. Jednoj je na čelu namjesnik s prilično visokom titulom *consularis* (ne *proconsul!*), a drugi "obični" *praeses*. Na čelu Justinijanove *Palestina prima* nalazi se prokonzul s počasnom titulom *spectabilis*. On rješava prizive do 22 libre zlata koje se izriču i u *Palestina secunda*. Ovaj prokonzul ujedno je na čelu jedne čete vojnika, koja je izuzeta ispod vlasti vojnog komandanta (*dux*) toga područja.

Može se dakle zaključiti da je Justinijan prigodom reorganizacije provincija na čelo nekih od njih postavio namjesnika s osobito visokom titulom prokonzula u svim onim slučajevima u kojima se donekle sačuvala kakva-takva međusobna veza zbog čega su i zadržani isti nazivi: *Cappadocia prima et secunda*, *Armenia prima, secunda, tertia et quarta*, *Palestina prima et secunda*.

Dakle, treba strogo razlikovati sadržaj naslova prokonzul u vrijeme prije Dioklecijana kada su se razlikovale senatorske od carskih provincija od vremena nakon Dioklecijana kada su se sačuvala još tri prokonzula (Azije, Afrike, Ahaja) i od Justinijanova vremena kada je naslov prokonzul dobio novi smisao.

Dakle, kako Dalmacija nije u VI. stoljeću ni od Justinijana ni kasnije organizirana kao provincija, već kao vojna oblast, titula *proconsul Dalmatiae* u papinu pismu iz 599. samo je osobna Marcelinova počasna titula.

Nije li znakovito da u ranijim razdobljima prije VI. stoljeća natpisi iz Dalmacije koji se odnose na namjesnika provincije uvijek beziznimno ističu da je riječ o *praeses provinciae*³⁴ a da je, nasuprot tomu, u natpisu, što ga je Marcelinu podigao njegov nećak

³³ N. dj. (bilj. 13).

³⁴ *Corpus inscriptionum latinarum* (dalje: *Cil*), Volumini Tertii Supplementum, edd. Th. Mommsen, O. Hirschfeld, A. Domaszewski, Berolini 1902, *Cil*, 1805 (god. 280), tit. 1938, 1982, 2771, 8707, 8710, 9860.

(s ostalim rođacima) ispušten spomen provincije: *Marcellino suo, proconsule, nato germano praesente, simul cunctosque nepotes*.³⁵ Nezamislivo je da bi Marcelinovi rođaci zaboravili tako važan element i da ne bi dodali (*proconsul*) *provinciae*. Ali, oni su bili svjesni - isto kao i papa - da je Marcelin bio prokonzul u smislu počasne titule, a poznato je da su se takve strogo osobne počasti često dodjeljivale zaslužnim pojedincima.³⁶

Uz vojnog komandanta u Dalmaciji koji je potpadao pod ravenskog egzarha³⁷ Marcelin je kao carev *agens in rebus* imao vrlo važnu i samostalnu ulogu u Dalmaciji, iz raznih očitih razloga možda čak i veću nego drugdje ostali carski *agentes in rebus*.

Riassunto

MARCELLINUS SCOLASTICUS E PROCONSUL DALMATIAE

Lujo Margetić

Nel saggio si cerca di dimostrare, contrariamente alle tesi finora esposte nella letteratura (Diehl, Hartmann, Stein, Ferluga), che:

1. il titolo *scolasticus*, attribuito a Marcellino nelle lettere di Gregorio Magno significa *agens in rebus* e non impiegato del governatore della provincia Dalmazia,

2. la Dalmazia, a partire da Giustiniano, non era organizzata come provincia - né proconsole, né consolare né "semplice" col *praeses provinciae* - bensì come un distretto militare sotto il comando dell'esarca d'Italia,

3. il titolo *proconsul* attribuito a Marcellino da parte di Gregorio Magno nell'anno 599 non denota la sua posizione di governatore della provincia di Dalmazia, ma che si tratta di un titolo onorifico strettamente personale, come lo si può rilevare dall'iscrizione conservata fino ad oggi eretta in suo onore.

³⁵ Cil 1593 (tit. 9527).

³⁶ V. npr. M. A. von Bethmann-Hollweg, Der Civilprozess des gemeinen Rechts in geschichtlicher Entwicklung, Der römische Civilprozess I, Bonn 1864, 40.

³⁷ Greg. V, 6 (rujan-listopad 594.) navodi kako su *homines gloriosi viri Romani patricii* (tj. egzarha), potkupljeni od Maksima, ovoga nasilno uveli u položaj salonitanskog biskupa tako da je upravitelj crkvenih dobara u Saloni tek bijegom uspio spasiti svoj život. Ovo pismo treba vjerojatno povezati s Greg. IV, 20 (travanj 594.) gdje papa navodi da je Maksim preuzeo salonitansku crkvu vojnom pomoći (*manu militari*). Dalmacija svakako nije bila u sklopu ilirske prefekture. O tome vidi potanje u našem radu Dalmacija u drugoj polovici itd. (bilj. 26).

J U B I L A R N I
H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

posvećen je

prof. dr. Jaroslavu ŠIDAKU,

*njegovu osnivaču i glavnom uredniku
(1948 – 1985)*

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS
Ivan KAMPUŠ
Ivica PRLENDER
Tomislav RAUKAR
Petar STRČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ul. Ivana Lučića 3

Cijena ovog broja iznosi 200 kuna

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Mišljenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske br. 532-03-1/7-94-01 i 5320317-96-01
od 18. XI. 1994. i 1. III. 1996. časopis je oslobođen plaćanja poreza na promet.

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, prosinac 1997.